

GRANIȚA DE EST A DACIEI ȘI TRIBURILE LIBERE DELA HOTARELE DE RĂSĂRIT ALE DACIEI

Rezultatul cercetărilor de pe șase șantiere din jud. Trei Scaune

Problema fixată pentru Șantierul arheologic „Studiul Graniței de Est a Daciei și al triburilor libere dela hotarele de răsărit ale Daciei” e o problemă pe cât de importantă, pe atât de dificilă.

Ea a preocupat, în trecut, atât pe arheologii maghiari (Téglás, Laszló, Buday, Ferenczi, Pavlovici) cât și pe arheologii români (Marțian, Daicoviciu, Macrea, Vulpe), deși nu în toată amploarea temei stabilite de planul Academiei R.P.R.

În legătură cu această parte a Țării noastre, cuprinzând județele secuești și Țara Bârsei, se puneă, într'adevăr, o serie de întrebări, la care răspunsurile, atunci când s'au dat, erau fie din cele „logice”, fie dictate de anumite înclinări mai mult sau mai puțin avuabile.

Prea puțin s'a cercetat *real* pe teren, pentru ca soluțiile oferite să intru-nească garanția unor constatări riguros științifice. Acum, tocmai *această cercetare* pe teren ni s'a asigurat prin planul de lucru fixat de Institut.

Se ridică, anume, o serie de necunoscute în ce privește acest colț de țară, dintre care înșir aici pe cele mai de seamă și, în acelaș timp, mai cuprinzătoare:

- a) Care este aspectul acestei regiuni, din punct de vedere al civilizației materiale, în preajma cuceririi Daciei?
- b) Până unde, pe unde, în ce etape și cu ce intensitate a pătruns stăpânirea romană în aceste părți?
- c) Sistemul de apărare a acestei granițe de Est a provinciei.
- d) Relațiile între cuceritori și populația subjugată, ca și relațiile acestor două elemente cu triburile libere din afara imperiului.

e) Rolul jucat de regiunea de Est a Daciei în procesul de eliberare.

f) Aspectul pe care îl prezintă regiunea *după* retragerea legiunilor.

E dela sine înțeles că lucrările din acest an, cu toată extinderea pe care au avut-o (și cred pentru prima dată în istoria cercetărilor arheologice de aici), n'au putut să dea răspunsuri definitive la *toate* aceste întrebări. Menținerea prin programul de lucru a șantierului estic, cu lărgimea lui justă spre Moldova, ne face să sperăm, totuși, că întreaga problemă va găsi o deslegare în cel mai scurt timp, măcar în linii și contururi generale.

Dar și în momentul de față, lucrările executate de colectivul nostru permit să se precizeze unele fapte.

I. Astfel, pentru a respecta ordinea cronologică a cercetărilor, începem cu faimoasa „cetate” dela Bicsadul Oltului, (jud. Trei-Scaune), numită *Văpavăra*. Cercetările impuse aici, oarecum mai devreme de cât le proiectasem, de exploatarea carierei de piatră a CFR-ului, au arătat fără nici o posibilitate de îndoielă că :

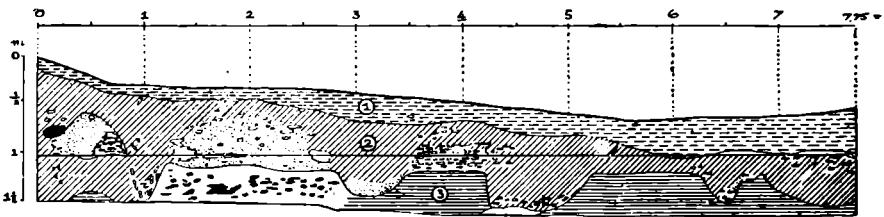
1) în acest loc minunat pentru o așezare, pe terasa primă a Oltului, nu se găsea nici o „cetate dacică, înconjurată cu ziduri și cu un turn, construite în piatră și mortar”, ci o așezare pașnică a populației băștinașe, ce durează din epoca ceramicii pictate tip Ariușd (cum stabilise încă arheologul Laszlo Ferencz) până în epoca târzie de tot Latène, cu o întrerupere în epoca bronzului și a fierului timpuriu.

Urme romane nu s'au dovedit în acest ținut.

(Asupra rezultatelor mai detaliate a săpăturilor anexez aici raportul preliminar al celor doi adjuncți ai mei, dd. I. I. Rusu și Z. Székely).

Cetatea (de fapt, un mic castel de vânătoare sau de plăcere) a cărei ziduri în piatră cu mortar se văd și astăzi împreună cu donajul ei, datează, foarte probabil din sec. 16—17, și nu are nimic a face cu Dacia.

Teoria mult-puțin acreditată a arheologului Ferencz Alexandru despre *zidăria cu mortar a Dacilor* din preajma cuceririi, sprijinită și cu acest exemplu, *cade, deci, dela sine*.

BICSAD OLT. VĂPAVĂRA
Secțiunea I peretele de Vest.

Scara: 0 1 2 3 4 m.
① - humus, ② - strat de cultură (negru) ③ - pământ virgin, ● - cărbuni, □ - cărămidă
■ - argilă arsă.

II. După lămurirea așezării vechi dela Bicsadul Oltului, colectivul s'a îndreptat spre țința ce-și propusese în acest an și anume: *cercetarea amănunțită* a mănoasei câmpii ce se întinde în Sudul județului Trei-Scaune, pe ambele maluri ale Pârâului Negru (Feketcúgy) regiune atât de bogată în vestigiile vechi, medievale și moderne.

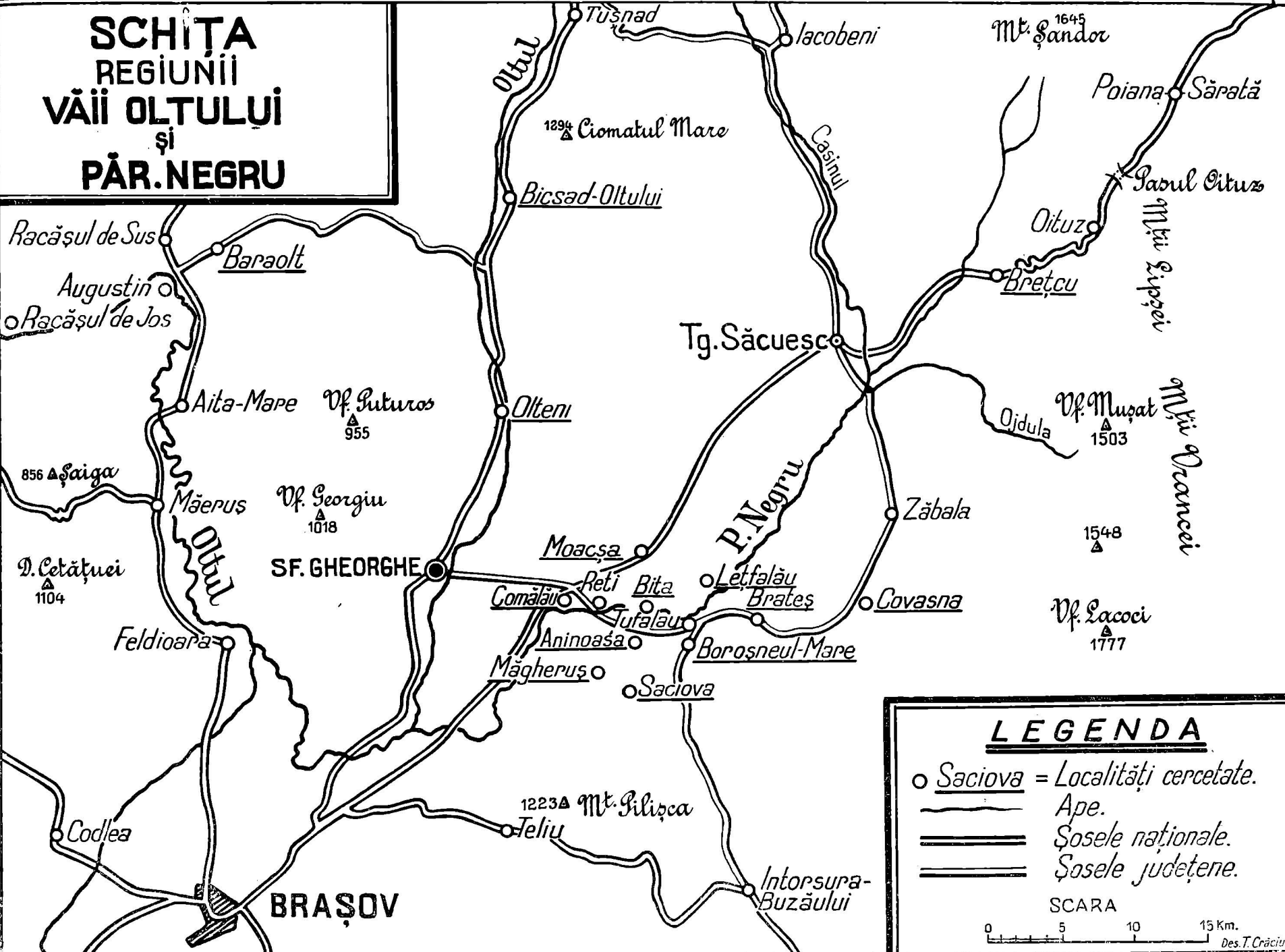
Acest colț înaintat al stăpânirii romane către Est, cu puternicul castru ce străjuia, în fața pasului Oituz, atât granița dinspre Dacia liberi cât și importanțul drum economic și strategic care, trecând prin pas, lega provincia, prin Poiana, pe valea Trotușului și a Siretului, cu Dobrogea și cu fâșia de lume supusă Romei în Sudul URSS, are o deosebită însemnătate pentru problema ce ne preocupă.

Castrul dela Brețcu, bine stabilit ca atare, l-am lăsat la o parte decamată. Ne-am oprit, în schimb, cu atenție, asupra altor puncte suspecte și tulburătoare prin varietatea și, uneori, absurd de neverosimil înfățișate a părerilor.

Primul punct atacat a fost *Vârhegy*-ul din hotarul comunei Leț, nu departe de Comălău, despre care se susținea de o seamă de arheologi maghiari că ar fi — pe lângă o așezare din epoca Barbariei — un castru roman, castru făcând parte din linia de centură a imperiului sclavagist din răsăritul Daciei învinse.

Sondagiile suficient de multe și adânci au demonstrat însă — ceceae, dealtfel, era evident, că avem a face cu o fortificație tip modern (sec. 17), ridicată aci peste una mai veche, medievală, și că acest promontoriu, ce se desprinde prin șanțuri largi și adânci din terasa Văii Pârâului Negru, n'a cunoscut în vechime, ca

SCHIȚA REGIUNII VĂII OLTULUI și PĂR. NEGRU

LEGENDA

- Saciova = Localități cercetate.
- Ape.
- ≡≡≡ Șosele naționale.
- ≡≡≡ Șosele județene.

SCARA

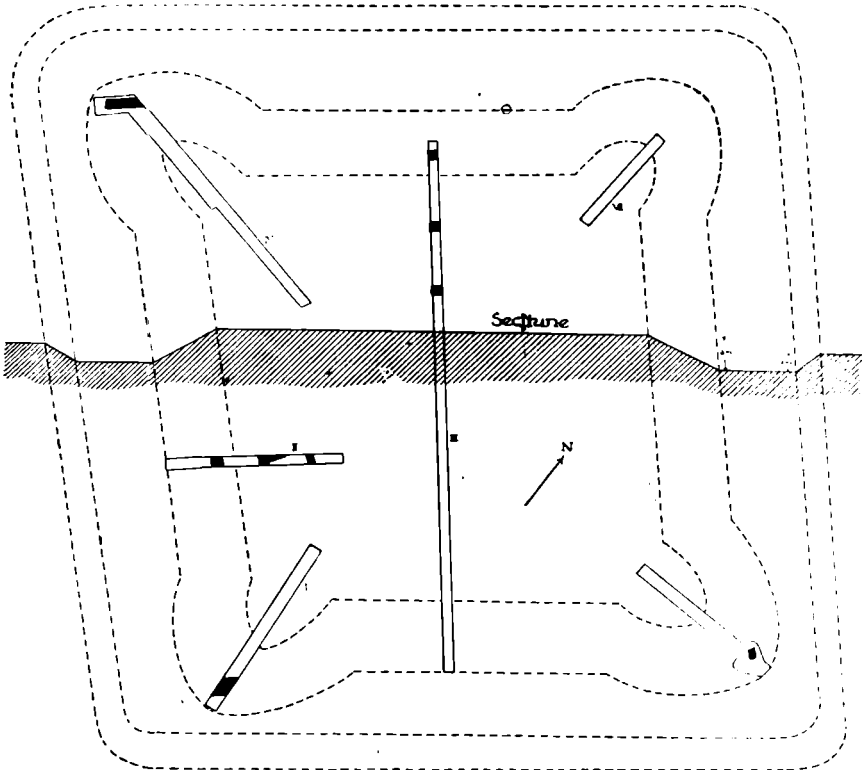

Des. T. Crăciun.

și restul platoului din care fusese răznit prin șanțuri medievale și moderne, decât o destul de săracă așezare neolitică de tip Ariușd, așa cum văzuse și F. László, continuată, apoi, și mai slab, în epoca bronzului și a fierului timpuriu.

Urme din epoca Latène și romană nu s'au găsit. Várhegyu-ul trebuie, deci, scos de pe lista verigilor lanțului roman.

Interesante sunt, în schimb, constatările făcute cu privire la construcțiile moderne asupra cărora nu pot insista aici.

ȘCHITĂ BURGULUI DIN VÂRHEGY (LEȚ) (Sud. Trei Scaune)

(Aug. 1949) [I. I. R. V. VI. Secțiune (Sud. Trei Scaune)]

SCALA

III. Tot o legendă s'a spulberat prin investigațiile făcute de colectiv la Boroșneul Mare, lângă Leț și Țufalău, bănuit tot ca un „castru”. — Săpăturile de pe acest platou al Boroșneului au scos la iveală, într'adevăr, obiecte de factură și proveniență romană, dar semnificația lor e alta decât cea presupusă: e vorba, desigur, de un alt aspect al traiului de pe aceste meleaguri roditoare în *epoca romană*, anume acela al exploatărilor împărătești cu care tocmai aceste părți erau împănate din pricina bogăției în sare, lemn și pășune a ținutului. Atenție deosebită va trebui să se acorde, însă, participării populației subjugate la aceste exploatări. Obiectul de factură sau proveniență romană nu înseamnă întotdeauna și omul roman sau colonizat.

IV. Cercetării așa zisului castru dela *Comălaș* i s'a acordat o deosebită grijă.

Toată lumea, înțelegând și pe cel care semnează aceste rânduri, considera curioasă fortificație cu șanțuri largi și adânci drept un castru. Obiectele găsite pe acest loc, chiar și cărămizii ștampilate de trupe, împreună cu monete ce merg până la Philippus Arabs, încurajau această opinie. Unele săpături executate în trecut nu prea îndepărtat păreau să confirme și forma și zidurile castelului (vezi Z. Szekely, *A komolloi erődített romai tábor*. Kvár. 1943).

Cele trei secțiuni aplicate metodic la această „cetate” au arătat, însă, că toți am greșit dela început și principial: în forma ei de astăzi, cetățuia e fort medieval-modern, cu ziduri de piatră ce îl înconjurau și cu ziduri de clădiri de cărămidă neromane în interior. Aproape toate zidurile au fost scoase sistematic.

A existat, ce-i drept, după cum ilustrează neîndoios profilele celor trei secțiuni de pe trei laturi, și o întăritură romană — *castellum* sau *burgus* — de pământ, cu val și șanț, încă de pe vremea când teritoriul acestei întărituri nu era așa de izolat de restul țerei ce se ridică deasupra Pârâului Negru.

Dacă acest castellum de pământ a continuat să fie folosit până pe la mijlocul sec. al III-lea — ceace nu cred — sau a fost abandonat și locul a rămas ca o așezare civilă — fermă — întărită, e greu de precizat. Urmele prea slabe pentru o fortificație romană de lungă durată indică mai degrabă a doua posibilitate.

Înainte de castrul roman, și aici, ca și în împrejurimile lui, și desigur și în epoca romană, a fost o viață dacică, atestată prin descoperiri de ceramică caracteristică acelei epoci.

V. Mult trâmbițatul „*limes*” ce pornește, în formă de larg val de pământ și nisip, de pe malul drept al Pârâului Negru în apropiere de *Bita* și merge în direcție generală NE-SV, până la Măgheruș spre Lisnău (unde se pierde), numit de localnici „Homárka”, a fost parcurs de colectiv, cercetat și la suprafață și prin trei secțiuni.

Rezultatul: Nu e, nu poate fi *limesul roman*. Nu are șanț în față. Nimic roman în el sau în apropierea lui. Nu se leagă de nimic. E în vânt. Trece la Măgheruș, sub poalele unui deal care-l domină. Construit din nisip sau pământ, el e desigur artificial, dar nu putem preciza de când datează, la ce a servit și de cine a fost construit.

Ca și celelalte valori enigmatice de pe teritoriul României, cercetarea lui trebuie să intre, concomitent cu celelalte, în cele mai apropiate preocupări ale Institutului.

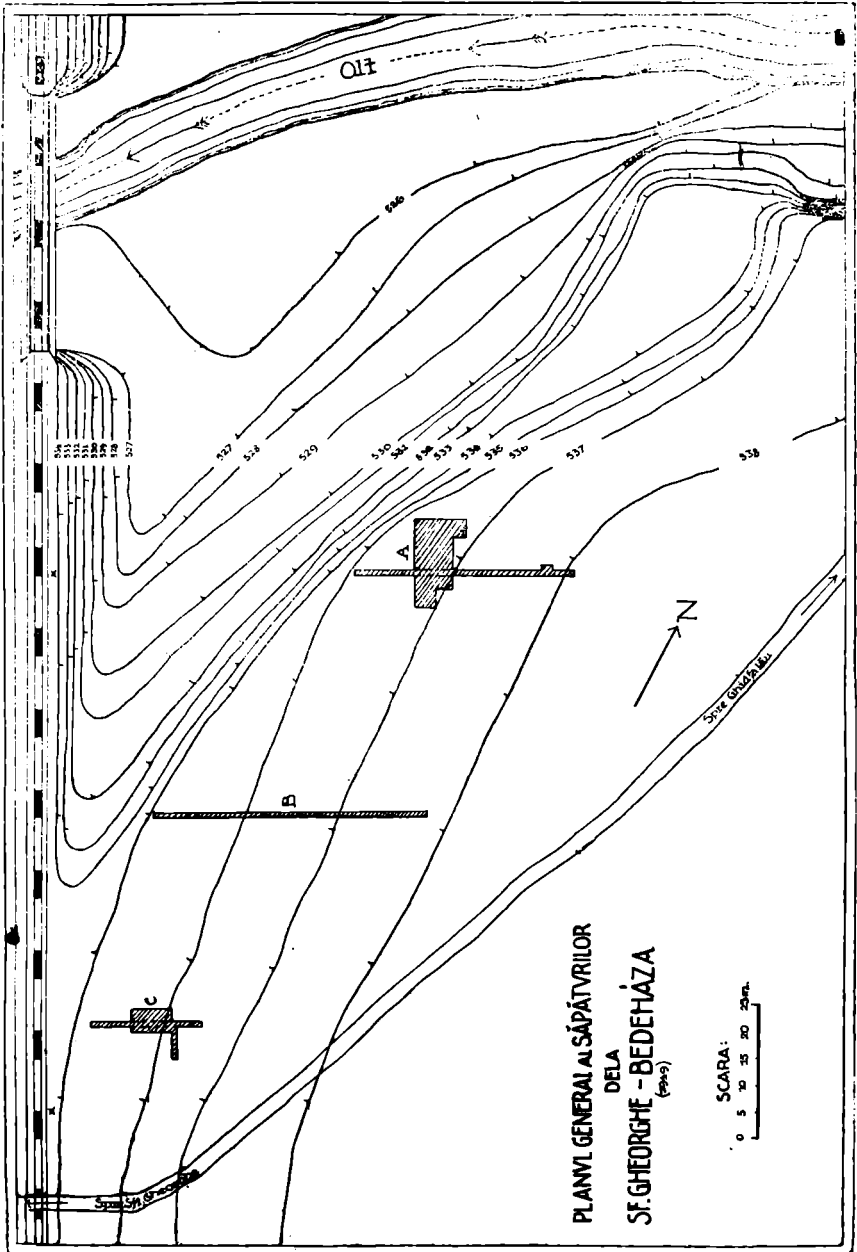
VI. Colectivul a ținut să lămurească și celelalte puncte din această regiune, prezentate ca așezări sau cetăți antice, fie dacice, fie romane. În felul acesta s'a precizat că 1) În hotarul comunei *Aninoasa*, la locul numit *Fergetyüvár* (Cetatea *Prisnelului*) n'a existat nici cetate, nici așezare omenească veche. 2) La *Brateș* s'a desvelit, pe locul numit „*Horváthkert*” (Grădina lui *Horvath*) o așezare din epoca romană. 3) La *Saciova*, între pârâul *Kövesorrás* și *Várpataka*, pe un vârf de deal ascuns se află o incintă de piatră, construită fără mortar, de formă ovală (46 m. × 34). Sondașul n'a scos nimic la iveală. Zidul sec de piatră, gros de 1.60 m. e însă suspect (vezi mai jos sub *Covasna*). 4) La *Reti*, turnul bisericii catolice e un bun turn modern și nici decum construit pe un „turn de veghe roman care era văzut dela castrul *Comălău* și *Várhegy*” — cum atât de romantic îl prezintă d. Șt. Paulovics în lucrarea sa de ocazie *Dácia keleti határvonala...*, Kvár. 1944, p. 7, 1).

VII. Printr'un sondagiu, s'a verificat, în schimb, presupunerea d-lui Paulovics că la *Olteni* se află un castru de piatră de dimensiuni mici (140 m. × 100 m.; o. c. p. 65), făcând parte din seria de tabere ce apărau granița dinspre Moldova.

VIII. Nu tot așa a fost cazul cu „castrul” dela *Baraolt*, dat ca sigur de d. Paulovics, pe temeuri strategice (o. c. p. 60—62). Sondagiile executate în acest loc n'au putut descoperi nici măcar o așezare civilă din epoca romană. În felul acesta credem că nici turnul bisericii catolice din *Baraolt*, „ce se vede din acest castru” nu mai poate fi suspect ca turn de veghe roman.

1) Chiar în temelia turnului bisericii se află o piatră ecarisată cu numele unui străbunic al colegului Szekely Zoltan, originar din *Reti*, din sec. 18.

IX. Ultimele zile ale campaniei au fost dedicate verificării știrilor ce le avem despre cetatea dacă din hotarul comunei *Covasna*, săpată prin anii 1942-43

de către regretatul arheolog clujan, Al. Ferenczi.

Cercetările colectivului nostru la „Cetatea Zânelor” din hotarul Covasnei au

putut ajunge la următoarele concluzii: Cetatea Zânelor e o cetate de tipul celor dela Costești, Piatra Roșie, etc. Așezată pe un mamelon de deal, cota 930, retrasă în centrul unor văi laterale și înconjurată de înălțimi mai mari decât dânsa, izolată din trei părți, cu un platou nivelat în vârf și cu 3 terase ce impresoară acest vârf din 2—3 laturi, această cetate prezintă toate caracteristicile cetăților dacice din Munții Sebeșului, cu deosebirea aceea că nu are *nici zidurile, nici turnurile din blocuri de piatră și cărămidă*.

Ceramica e, în general, cea dela Costești, fără bogăția formelor și mulțimea acestora.

Cele două terase sunt împrejmuite cu ziduri de piatră locală construite fără mortar: între doi pereți clădiți din piatră locală tăiată în bucăți — lespezi mai mult sau mai puțin regulate de mărime mijlocie, legate cu lut, se face umplutura zidului cu bucăți neregulate de piatră locală și pământ. Grosimea zidurilor e de 2 m. Ele sunt așezate pe stâncă. Zidurile pot fi văzute și azi fără săpătură. Felul lor de construcție amintește în deaproape construcția zidurilor seci dela Piatra Roșie. La capetele lor ce se opresc în fața prăpastiei dinspre V. au avut câte un turn.

Platoul nu pare să fi avut zid înconjurător, ci, poate o palisadă. Pe acest platou vatra de pământ ars a unei case de lemn.

Drumul la cetate urca pe latura Nordică, venind în serpentină, urcând pe terasa a treia și de aici suind, flancat de un zid sec dinspre dreapta, pe terasa a doua, dealungul căreia merge, în semi cerc.

Poarta cetății se vede bine la punctul unde acest drum pătrunde de pe terasa 3-a în terasa 2-a.

Dimensiunile sunt mici: Platoul, oval, măsoară 30×20 m., iar lățimea cea mai mare a teraselor e de 20 (cea de jos), 13 (cea dela mijloc) și 24 (cea de sus).

Amintim că pe terasa a 2-a am găsit două fragmente de cărămidă romană, iar sus pe platou, un vârf de săgeată de fier, *medievală, sec. XII-XIV*.

După părerea lui Al. Ferenczi, comunicată de către fiul său, tot aici au fost găsite mai multe monete medievale.¹⁾

În ce privește sfârșitul cetății, arheologul Ferenczi înclină să creadă că ea a căzut abia pe la mijlocul sec. II (comunicarea d-lui Șt. Ferenczi). Lucrul va mai trebui să fie verificat.

Cu aceste rezultate, bogate, de sigur, incomplete pentru a trage încă concluzii generale valabile, colectivul și-a terminat misiunea anului 1949.

Cercetările în această direcție trebuie, însă, să continue, încă vreo 2-3 ani, lărgindu-se cadrul și spre Moldova. Odată cu lărgirea cadrului se vor ivi, desigur, și probleme noi neașteptate.

Incheind această dare de seamă sumară, nu pot să nu releviez buna tovarășie de muncă a colaboratorilor mei care m'au secondat și foarte des au muncit singuri în chip mulțumitor, ca și sprijinul acordat de autoritățile locale și, în primul rând, de Partidul Muncitoresc Român din județ.

Datorită acestor împrejurări, nici nu am avut greutăți specifice la acest colectiv.

RAPORT PRELIMINAR

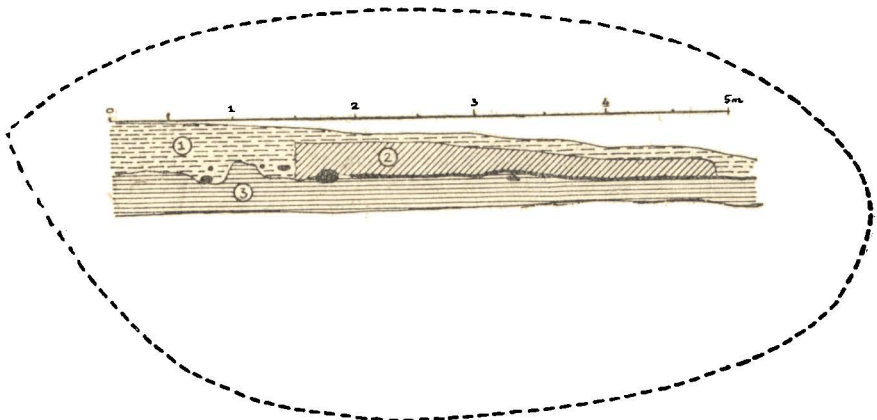
Asupra săpăturilor arheologice executate la *Bicsadul Oltului* (jud. Trei-Scaune), pe terasa „Văpavăra”, de către Colectivul Institutului de Istorie și Filozofie al Academiei R. P. R. din Cluj, între 17 Iulie și 2 August 1949.

Situația locului. Terenul unde s'a efectuat săpătura se întinde în apropierea gării Bicsadul Oltului, pe malul drept al râului Olt, între linia ferată și pârâul

1) Rezultatele săpăturilor lui Al. Ferenczi se află la Muzeul Arheologic al Institutului, iar notițele de săpături în posesiunea fiului său Șt. Ferenczi, asistent la Institut. De acord cu d. Șt. Ferenczi, rezultatele săpăturii tatălui său vor fi publicate de dânsul.

Rakottyás, pe un promontoriu, unde Direcțiunea CFR a deschis o carieră de piatră (vezi schița anexă).

Pe acest teren se văd urmele unei incinte în formă ovală, orientată în direcția Sud-Nord; partea ei dinspre Sud lipsește în urma exploatării pietrei în carieră,

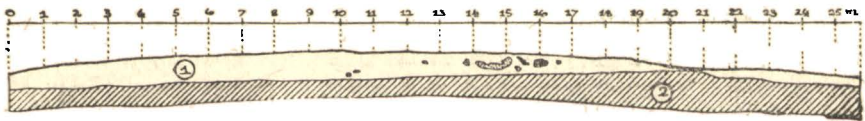

VALUL HOMĂRKA" Secțiunea I

Scara = 0 1 2 3 m.

- ① - humus, ② - stratul cu bucăți de pământ roșu și bucăți de țiglă, ③ - sîral virgin, ● - cărbune.

care a tăiat o bună parte din incintă și totodată din terasa și așezarea preistorică. Pe latura nordică a zidului se află ruinele unui turn patrulater, care se afla în interiorul incintei. Toată această lucrare de zidărie (masivă și destul de bine conservată, executată cu mortar, blocuri de piatră lucrate numai pe fața exterioară; grosimea zidului 1.60 m. aparține cu siguranță unei cetăți medievale-moderne, asupra căreia n'am putut încă să culegem date informative și nu avem la îndemână

VALUL HOMĂRKA" Secțiunea II.

Scara. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 m.

- ① - humus, ② - pământ galben, ■ - cărbune, ☞ - pământ ars.

știri exacte de ordin istoric și arheologic decât un pînten de fier databil din sec. XVII (vezi schița anexă).

Lucrarea de săpătură am început-o la mijlocul terasei, în direcția Est-Vest, dela un zid la celălalt al cetății medievale, executând un sondej larg de 2 m. În această parte am aflat ceramică Latène (de relevat un vas mare, fragmentar, de culoare neagră, cu buza în afară, împreună cu o ceașcă); o locuință neolitică, de tip Ariușd, cu două faze: o fază superioară cu ceramică nepictată, altă fază, inferioară, cu ceramică pictată tip Ariușd, cu urme de vetre de foc. În stratul superior am aflat singurul obiect de metal de dată preistorică: un ac probabil de

cupru lung de 8 cm. (vezi planul săpăturii, schița 2, secțiunea II). Stratul superior la adâncime de 0.90 m., cel inferior 1.30 m.

La marginea sudică a terasei, înspre cariera de piatră, am executat în același timp cu secțiunea II, un sondaj lung de 8 m., larg de 2.50 m., în care am găsit numeroase urme neolitice, în deosebi ceramică, atât pictată, cât și nepictată. Grosimea straturilor de cultură este de cca 1.20—1.40 m., unde am dat peste stratul aluvial. Din punct de vedere stratigrafic, la această secțiune se pot distinge clar și net două (ori mai multe) faze de civilizație; materialul ceramic, însă, indică existența neolitică a mai multor civilizații, căci s'au aflat (mai mult sau mai puțin răzleț) vase și fragmente de ceramică pictată și nepictată neolitică, precum și ceramică Latène-dacică (de exemplu un vas-ulcică de culoare brună, cu butoni, ornamentat cu urme de deget în formă de ghirlandă). (Vezi schița anexă, planul secțiunea I).

Am mai executat două secțiuni, perpendiculare pe secțiunea II, și anume secțiunea III dela secțiunea II la latura de Nord a cetății medievale-moderne, și secțiunea IV (resp. continuată, cu o întrerupere, în porțiunea pe care am numit-o secțiunea V). În ambele secțiuni III și IV s'a aflat material identic, fără nici o deosebire sau nuanță, ca în secțiunea II. Precizăm în ce privește succesiunea straturilor și a materialului ceramic descoperit că în secțiunea III am aflat la suprafață (0,30—0,50 m.) material Latène, răzleț; cești decice cu toartă, fragmente de vase cu picior, etc.; mai în jos (dela 0.40 m. la 1.20—1.30 m.) ceramică neolitică nepictată, iar în fund (adâncime 1.40—1.50 m.) fragmente de vase pictate. În secțiunea IV (și V), în afară de câteva cioburi apărute la suprafață, am aflat ceramică neolitică pictată și nepictată, aparținând civilizației neolitice.

Dintre *obiectele mărunte* sunt de remarcat: figurine-idoli de animal, de om, care sunt de același tip ca cele dela Ariușd, cu excepția unei figurine cu cap de vultur. S'au mai găsit, răzleț, câteva dălți de piatră, un topor de piatră cu gaură.

În interiorul incintei medievale-moderne, am mai executat un sondaj la baza turnului, până la temelie, unde am aflat câteva fragmente de ceramică neolitică, atipice. În afara incintei, spre Nord pe terasa imediat următoare (despărțită de „Văpavăr” printr'un șanț adânc și un drum construit la 1923), am executat un sondaj lung de 6 m., lat de 1.50 m., adânc de 1 m., în care nu s'a aflat nimic de remarcat în afară de câteva fragmente atipice de ceramică, existente imediat la suprafața solului.

Concluzii. Din săpătura și cercetarea noastră putem stabili că pe terasa Ol-tului, pe stratul aluvial, în locul numit „Văpavăra”, exista o stațiune neolitică cu ceramică pictată de tip Ariușd, (cunoscută și semnalată numai în treacăt de Lászlo F., la 1912, Dolog.), peste care s'a suprapus o civilizație cu ceramică nepictată. Deasupra civilizației neolitice, se constată un strat Latène cu ceramică geto-dacică, cu urme de morminte de incinerare. Această cultură Latène-dacică — întrucât n'a fost distrusă încă în antichitate (de către Romani?) ori în epoca migrațiilor, și devastată (cum ar indica starea cu totul fragmentară a materialului ceramic aflat) — a fost răscolită și distrusă cu siguranță în epoca medievală, când a fost construită incinta de piatră a cetății, căreia-i aparține pintelul de fier aflat în secțiunea I a săpăturii noastre și potcoava de fier aflată în secțiunea II (la adâncime de 30 cm.).

Din întreg materialul descoperit — foarte abundent, mai ales în ce privește ceramica — a fost selectată partea cea mai mare și mai semnificativă, care a fost împachetată în 15 lăzi mari și transportată la Muzeul Secuiesc din Sf. Gheorghe.

E. Chirilă, C. Daicoviciu, S. Kiss, D. Protașe, I. Russu, Z. Székely.

Responsabil
C. DAICOVICIU